

MALCOLM X'İN İSLÂM ANLAYIŞI

Mustafa KALAYCI ¹

ÖZET

Dünya Müslümanları arasında önder bir şahsiyet olarak kabul edilen ve Türkiye’de de birçok insanın hayranlıkla takip ettiği Malcolm X’in, Müslüman olduktan sonraki fıkırsel dönüşümü ile İslâmiyet’i seçmesinin ardından kitleleri harekete geçiren düşünsel altyapısı dinî düşünce bağlamında incelenecektir. Kısa bir ömür sürmesine rağmen; ateist bir bakış açısından, siyah Tanrı ve peygamber tasavvurunu benimseyen *Nation of Islam* hareketine, oradan da Ehl-i Sünnet çizgisine yönelerek mücadelesini sürdüren Malcolm X, Amerika’da geniş kitleleri etkileyen karizmatik bir lider konumuna yükselmiştir.

Bu çalışmada, onun İslâm anlayışının kişiliğine ve düşünce dünyasının gelişimine etkileri ortaya konulacaktır. İncelemenin temel eksen; Malcolm X’in İslâmiyet’i seçmesiyle birlikte değışen fikirleri, düşünce yapısının oluşum süreci ve bu sürece etki eden unsurlardır. Çalışmada “şahıslar üzerinde derinleşme” ilkesi esas alınarak Malcolm X’in yaşadığı dönemin öncesi ve sonrası ele alınacak; yapılan literatür ve saha taramasıyla elde edilen bulgular analiz edilecektir.

Sonuç olarak, psikolojik ve sosyolojik perspektifle, bilimsel değerler ışığında ve önyargılardan uzak bir yaklaşımla Malcolm X’in güçlü yönleri, ihtilafları ve zaafı tespit edilerek, bu alanda gerçekleştirilecek diğeri araştırmalara katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Malcolm X, Amerika, İslâm Milleti, Müslüman Cami, Afrikalı Amerikalılar

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, İslâm Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi. ORCID: 0000-0002-8181-2021, mus_kalayci@outlook.com

MALCOLM X'S UNDERSTANDING OF ISLAM

ABSTRACT

Malcolm X, who is recognized as a prominent figure among Muslims worldwide and admired by many in Turkey for his struggle, will be examined in the context of religious thought, particularly focusing on his intellectual transformation after embracing Islam and the ideological foundations that enabled him to mobilize masses. Despite his short life span, Malcolm X evolved from an atheist worldview to adopting the *Nation of Islam*'s conception of a Black God and prophet, and ultimately to aligning himself with the Sunni tradition, thereby emerging as a charismatic leader who profoundly influenced large segments of American society.

This study aims to reveal the impact of his understanding of Islam on both his personality and the development of his intellectual world. The primary focus of the analysis will be Malcolm X's changing ideas following his acceptance of Islam, the formation process of his thought structure, and the factors that influenced this transformation. Adopting the principle of "in-depth focus on individuals," the study will address both the pre- and post-conversion periods of Malcolm X, supported by findings derived from literature and field research.

In conclusion, through a psychological and sociological perspective, guided by scientific values and free from prejudice, the study seeks to identify Malcolm X's strengths, conflicts, and weaknesses, with the aim of shedding light on future research in this field.

Keywords: Malcolm X, America, Nation of Islam, Muslim Mosque, African Americans

GİRİŞ

Dünyanın birçok yerinde Malcolm X'in fikirlerinin ve sözlerinin sosyal medya aracılığıyla paylaşılması ve bu paylaşımların dindar Müslümanlar tarafından yapılması, onun toplumlara etki eden söylemlerinin ve fikirlerinin neler olduğunun merak edilmesine sebebiyet vermektedir. Malcolm X'le ilgili olarak birçok eser yazılmasına ve dünyada Müslümanlar tarafından benimsenip rağbet görmesine rağmen onunla ilgili bilimsel çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu noktada bilimsel bir çalışmanın rehber olma özelliğinden yola çıkılarak Malcolm X'in düşünce oluşumu ve bu düşüncelerin oluşum sürecine etki eden unsurları incelemek gerekmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan siyahi insanlara ve Müslümanlara yönelik dışlayıcı politikaların neler olduğu ortaya konulup bu öteleyici uygulamaların arka plana itilen insanlarda nasıl bir etki oluşturduğu ile ilgili bütün bu gerçekleşen olayların tarihsel perspektifinden bakılarak Malcolm X hakkında geniş çaplı analiz yapılması gerekmektedir. Bu süreçte gerçekleşen politikaların siyahi insanlar üzerinde birtakım olumsuz yansımalarının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu olumsuz politika ve eylemler siyahi insanları nasıl etkilemiştir? Bu olumsuz politikaların oluşturduğu tepki neleri kapsamıştır? Böyle bir coğrafyada yaşayan Malcolm X, bir etki tepki sonucu mu Müslüman olmuştur? Araştırmamızda bu soruların cevabını bulmaya çalışacağız.

Malcolm X'in İslâm'ı kabul ettiği tarih olarak kaynaklarda çelişkiler mevcuttur. Bazı kaynaklar Müslüman olmasında Elijah Muhammed ile tanışmasını esas alırken, bazı kaynaklar ise 1964 yılında gerçekleştirdiği Hac yolculuğu sırasında Müslüman olduğunu kabul etmektedirler. Hac sırasında yaşadıkları ve şahit oldukları olaylar sonucunda mı Müslüman olmuştur yoksa daha önceki araştırmalarının sonucunda mı inanç dünyasındaki şekillenmeyi sonuçlandırmıştır? Çalışmamızda cevabını arayacağımız diğer sorular bunlardır.

Malcolm X'in düşünce yapısına bakıldığında bazı çalışmalar tarafından ırkçı bir yapıda olduğu söylenirken, bazı çalışmalarda Ehl-i Sünnet İslâm anlayışı içerisinde olduğu belirtilmektedir. Bazı çalışmalarda ise insan hakları savunucusu bir aktivist olarak zikredilmektedir. Esasen Malcolm X'in İslam anlayışı nelerden oluşmaktadır, hangi mezhebi benimsemiştir, çalışmamızda ırkçılık düşüncesini savunup savunmadığı gibi sorular üzerinde de saha taraması yapılacaktır.

Malcolm X, daha önce suça meyilli biri iken Müslüman olmasıyla birlikte geçmiş yaşantısından çok farklı olarak örnek bir İslâmî yaşam sürmeye çalışmıştır. Geniş gruplara hitap ederek karizmatik bir Müslüman lidere dönüşmüş ve yüz binlerce insanın Müslüman olmasına vesile olmuştur. Bu insanların kısa süre içerisinde İslâmiyet'i benimsemesini sağlayan hususlar nelerdir, karizmatik kişiliğinin mi etkisi olmuştur, yoksa insanları sahip olduğu hitabet yeteneğinin bir sonucu mu etkilemiştir, çalışmamızda ortaya koymaya gayret edeceğimiz bir diğer husustur.

Siyasal İslâmcı fikirleriyle ön plana çıkan Suudi Arabistan'da Kral Faysal, Mısır'da Seyyid Kutub, Türkiye'de Necmettin Erbakan, Amerika'da Malcolm X gibi isimlerin birtakım istihbarat örgütleri tarafından takip edilmesi ve çoğunun şehadetiyle sonuçlanan suikastlar tertiplenmesi ve önlerinin askeri darbelerle kesilmesi düşünüldüğünde, Siyasal İslâm düşüncesinin neden engellendiğinin ve Batılı istihbarat örgütlerinin neden hedefinde bu oluşumların olduğu merak uyandırmaktadır. Bu çalışmamızda Malcolm X'in düşünce anlayışında siyasal İslâm'ın yeri, İslâmcılık akımı içerisinde olup olmadığı, var ise İslâmcılık akımı ile örtüşen söylemleri üzerinde durulacaktır.

1. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

“Türk İslâmcıları Arasında Malcolm X'in Siyasi Bir Sembol Olarak Yayılımı”: 2020 yılında Malcolm X hakkında yazılmış sosyal bilimler enstitüsü uluslararası ilişkiler ana bilim dalı yüksek lisans tezi olarak ön plana çıkmaktadır. İslâmiyet noktasında hassasiyet gösteren gazetelerde yer alan haberlerin literatür araştırmaları yapılarak, X'in İslâmcılık akımını benimsemiş Türkler üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Malcolm X'in Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ırkçılık ve kölelik düzenine karşı geliştirdiği düşünce akımının etkisi ve bu etkinin günümüz Türkiye İslâmcıları tarafından Malcolm X'in İslâmcı motiflerle tasvirine sebebiyet verdiği üzerinde durularak Türkiye'de dindar Müslümanlar tarafından Malcolm X'in nasıl anlaşıldığı ortaya konulmak istenilmektedir.²

² Jeffrey Howard Bishku-Ayku, *“Türk İslâmcıları arasında Malcolm X 'in siyasi bir sembol olarak yayılımı”*, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2020), ss.134.

“Malcolm X’in Mart 1964 ve Şubat 1965 Arası dönemde Sivil Haklar Hareketini Uluslararasılaştırma Çabası”: Malcolm X’in hayatı boyunca Amerika Birleşik Devletleri fiziki sınırları içerisinde kalmayarak sivil haklar mücadelesi düşüncesini dünyaya yayıp fikrinin küresel bağlamda desteklenmesi amacıyla ortaya koyduğu çabalarını inceleme ve çözümleme amacıyla 2017 senesinde sosyoloji dalında yazılmış yüksek lisans tezidir.³

“İslâmî Açısından Malcolm X’in Hayatı”: Bu çalışma Malcolm X’in siyah bir ırkçı olarak ön plana çıkarılıp, bazı çalışmalarda verdiği İslâm Mücadelesinin göz ardı edildiğini ortaya koymak için hazırlanmış bir makaledir. Malcolm X’i sadece İslam Ümmeti teşkilatından ibaret gören bazı çalışmalar, ırkçı tarafını ön plana çıkartarak aslında Sünni İslâm anlayışını benimsedikten sonra değişen ve gelişen fikirlerini göz ardı etmektedirler. Bunun altında yatan etkenin ise Amerika’da İslâmî hareketin gerçekliğine vurdumduymazlığın bir göstergesi olduğu bu çalışmada vurgulanmaktadır.⁴

“Malcolm X: A Martry of A Psychological Armageddon”: Bu çalışma Malcolm X’in hayatı boyunca yaşadığı kimlik krizlerine vurgu yapmaktadır. Psikolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde yaşamında önemli bir alan teşkil eden kimlik buhranları, Malcolm X’in gerçek şahsiyetine doğru bir arayış içerisinde olmasına neden olmuştur. Başka bir taraftan da hayatının sonuna doğru elde ettiği dinî kimliğin onun “Malcolm X” olarak ünlenip kitlelerin tanınmasını sağladığı anlatılmıştır. Yaşadığı kimlik bunalımları sebebiyle büyük bir kitle hareketinin lideri, bir düşünce adamı ve belki de silahtan başka bir argümanla etkisiz hale getirilemeyecek bir dava adamı oluşunu irdeleyen, İngilizce olarak hazırlanmış bir çalışmadır.⁵

1.1. Malcolm X’in Hayatı (1925-1965)

Malcolm X, 19 Mayıs 1925’te Nebraska, Omaha’da doğmuştur. Annesi, 1920’lerde ve 1930’larda milyonlarca takipçiyi yönlendiren Marcus Garvey Hareketi’nin ulusal kayıt sekreteridir. Babası bir Baptist rahip ve Başkan Hoover’a Marcus Garvey’in haksız yere tutuklandığını söyleyen Evrensel Zenci İyileştirme Derneği’nin bölüm başkanıdır. Earl’ün sivil haklar aktivizm içerisinde yer alması, beyaz üstünlükçü örgüt Black Legion’dan ölüm tehditleri savurmasına yol açmış ve aileyi iki kez taşınmaya zorlamıştır. 1929’da Lansing, Michigan’daki evleri yakıldı. Bu olaydan iki yıl sonra, baba Earl’ün cesedi kasabanın tramvay raylarının karşısında bulunmuştur.⁶

Polis, her iki olayı da kaza olarak değerlendirmiş, ancak Little ailesi, Kara Lejyon üyelerinin sorumlu olduğundan emindir. Anne Louise, kocasının ölümünden birkaç yıl sonra duygusal çöküntü yaşadı ve bir akıl hastanesine yatırıldı. Çocukları çeşitli koruyucu ailelere ve yetimhanelere dağıtıldı. Malcolm X, 1946’da tutuklanarak hırsızlık suçundan hüküm giydi.

³ Oğuz Kaan Çetindağ, *“Malcolm X’in Mart 1964 ve Şubat 1965 arası dönemde Sivil Haklar Hareketini Uluslararasılaştırma Çabası”*, (Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), ss. 100.

⁴ Samuri Raşid, *“İslâmî Açısından Malcolm X’in Hayatı”*, çev. Kenan Arpacı, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, (Erişim 12 Kasım 2024), ss. 71-82.

⁵ Mehmet Atalay, *“Malcolm X: A Martry of A Psychological Armageddon”*, *Araştıran Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sayı: 11-12, 2011, ss. 133-150.

⁶ Mustafa Ablak, *Amerika’nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 89.

Malcolm, 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı.⁷ Okuldaki günlerini hatırlayarak, zamanını eğitimini ilerletmek için kullandı. Bu aydınlanma döneminde, Malcolm'un kardeşi Reginald onu ziyaret edecek ve son zamanlarda İslam dinine geçişini tartışacaktır. Reginald, İslam Milleti (NOI) adlı dini örgüte üyedir.⁸ Malcolm X, yedi yıl hapis yattıktan sonra şartlı tahliye edildi.⁹

İslâm dini ile ilgilenen Malcolm, NOI lideri Elijah Muhammed'in öğretilerini incelemeye başladı. Elijah, beyaz toplumun Afro-Amerikalıların kendilerini güçlendirmekten ve siyasi, ekonomik ve sosyal başarı elde etmekten alıkoymak için aktif olarak çalıştığı öğretisini söylemlendirmiştir. Diğer hedeflerin yanı sıra Nation of Islam, beyazların yaşadığı bir devletten ayrı, kendi devletlerini kurmak için fikri mücadele içerisinde olmuştur. 1952'de şartlı tahliye edildiğinde Malcolm, yeni soyadı "X" olan sadık bir takipçidir. "Küçük"ü (Little) soyadını bir köle adı görerek reddedip kayıp kabile adını belirtmek için "X"i seçmiştir.¹⁰ Malcolm X'in yaşam hayatındaki fikri değişiklikler ismine de yansımıştır. ¹¹ Çalışmamız süresince "Malcolm X" ismi ile tanındığından bu isim ile zikredilmeye çalışılacaktır.

Akıllı ve açık sözlü olan Malcolm, İslam Milleti'nin vekili ve ulusal sözcüsü olarak atandı. Elijah Muhammed ayrıca onu Detroit, Michigan, Harlem ve New York gibi şehirlerde yeni camiler kurmakla da görevlendirdi. Malcolm, NOI'nın mesajlarını Amerika Birleşik Devletleri halklarına ulaştırmak için gazete sütunlarının yanı sıra radyo ve televizyonu kullandı. Karizması, söylemlerini cesurca dile getirmesi sayesinde, şaşırtıcı sayıda yeni üyeyi kendine çekmiştir. Malcolm, NOI üyeliklerini 1952'de 100'kişiden, 1963'te 75.000 kişiye yükseltmesiyle büyük ölçüde itibar kazanmıştır.¹²

Malcolm'u çevreleyen kalabalıklar ve tartışmalar onu medyada aranan konuşmacı haline getirdi. 1959'da Mike Wallace ile bir haftalık özel bir televizyon programında yer aldı. Program, NOI'nın temellerinin neler olduğunu ve Malcolm'un en önemli liderlerinden biri olarak ortaya çıkışını konu edinmiştir.¹³ Malcolm'un inancı, 1963'te sivil haklar hareketinin zirvesinde ezici bir durumla karşılaştı. Akıl hocası ve lideri Elijah Muhammed'in İslam Milleti örgütü içinde gizlice altı kadınla ilişki kurduğunu haber aldı. Bu yetmezmiş gibi, Malcolm bu ilişkilerin bazılarının çocuklarla sonuçlandığını öğrendi. Malcolm, Elijah Muhammed'in gayri meşru ilişkilerini ve bu ilişkiden meydana gelen çocuklarını örtbas etmesine yardım etme talebini reddetti. Yaşayan bir peygamber olarak gördüğü Elijah'ın kendisini ve diğer Müslümanları aldatması onu derinden yaraladı. Malcolm ayrıca, NOI'ye katılmasına yol açtığı kitleler konusunda da suçluluk duymuştur. Artık Malcolm'a göre bu örgüt görmezden gelinemeyecek kadar çok yalan üzerine kurulmuştur.¹⁴

⁷ Alex Haley, *Malcolm X*, çev. Yaşar Kaplan, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 369.

⁸ Perspektif, "İrkçilikle Mücadele Tarihine Damga Vuran Malcolm X'in Yaşamı ve Ölümü", (Erişim 3 Kasım 2024).

⁹ Haley, *Malcolm X*, 369-375.

¹⁰ Recep Şentürk, *Çağa İz Bırakan Önderler Malcolm X*, (İstanbul: İlke Yayınları), 2019, 106.

¹¹ İhsan Taşer, Hamid Algar, "Amerika Birleşik Devletleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Ağustos 2024).

¹² Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 166.

¹³ Kerem Altındağ, *Malcolm X İle Son Söyleşi*, (İstanbul: Teklif Yayınları, 2018), 43.

¹⁴ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 220.

Şok edici olaylardan kısa bir süre sonra Malcolm, Başkan John F. Kennedy'nin öldürülmesiyle ilgili yaptığı bir yorum için eleştiri aldı. Malcolm, "Kennedy, tavukların eve bu kadar çabuk tüneyeceğini hiç tahmin etmemişti" dedi. Açıklamanın ardından Elijah Muhammed, Malcolm'u 90 gün boyunca susturdu. Ancak Malcolm, başka bir nedenle susturulduğundan şüpheleniyordu. Mart 1964'te Malcolm, NOI ile ilişkisini sonlandırdı. Elijah Muhammed'in aldatmacasının ötesine geçemeyen Malcolm, kendi dini organizasyonu olan Müslüman Camiler Birliği'ni kurmaya karar verdi.¹⁵

Aynı yıl, Malcolm Suudi Arabistan'ın Mekke kentine hacca gitti. Bu seyahat Malcolm'un düşünce yapısında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Malcolm döndüğünde kardeşlerin diyebileceğim sarı saçlı, mavi gözlü adamlarla tanıştığını söyledi. Amerika'daki beyaz şeytanlar konusunda yeni bir bakış açısı ve gelecek için yeni bir umutla Amerika Birleşik Devletleri'ne döndü. Bu sefer Malcolm konuştuğunda, sadece Afrikalı olan Amerikalılara vaaz vermek yerine, tüm ırklar için bir mesaj verme düşüncesiyle hareket etmiştir.¹⁶

Malcolm İslam Milleti'ndeki görevinden istifa ettikten ve Elijah Muhammed ile bağlarını kopardıktan sonra, ikisi arasındaki ilişkiler giderek daha değişken hale gelmiştir. NOI'de gizli çalışan FBI muhbirleri, yetkilileri Malcolm'un suikast için işaretlendiği konusunda uyardı. Tekrar tekrar canına kastedilen Malcolm, korumalarıyla seyahat etmek zorunda kalmıştır. 14 Şubat 1965'te New York, East Elmhurst'ta Malcolm, Betty ve dört kızının yaşadığı ev bombalandı. Aile üyeleri bu saldırıdan yara almadan kurtulmuşlardır. Ancak bir hafta sonra, Malcolm'un düşmanları bir başka suikast girişiminde bulundular. 21 Şubat 1965'te Manhattan'ın Audubon Balo Salonu'ndaki bir konuşma sırasında, üç silahlı adam Malcolm'u sahnede konuşmaya başladığı sırada kurşuna dizdiler. 40 yaşındaki Malcolm'un New York'taki Columbia Presbiteryen Hastanesine vardığında vefat ettiği açıklandı.¹⁷

1.2. Malcolm X'in Karizmatik Kişiliği

Lider, toplumsal grupların kabul gördüğü önder olarak benimsedikleri ve bunun için de karizmatik bir kişilik aradıkları insanlardır. Karizma, bir kişilik özelliği olarak karşımıza çıkmakla birlikte, bu özellik sayesinde kişiyi diğer insanlardan ayırıp ön plana çıkaran farklı özellik ve düşünce yetileriyle toplumun lider olarak benimsemesine sebebiyet veren özelliklerdir.¹⁸ Karizmatik kişilik olarak Malcolm X'i değerlendirdiğimizde, İslâmiyet'i kabulünden öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Zira Müslüman olmadan önce karizmatik kişiliğinin onu ön plana çıkarmadığını söylememiz mümkündür.

Müslüman olmadan önce karşılaştığı güçlükler ve zorluklar karşısında hayatta kalma mücadelesinin kişilik oluşumuna etkisi yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman ölümle burun buruna gelmesi cesaretinin gelişmesine etki ettiği gibi, alt tabakada yetişmesi ve sürekli onlarla irtibat halinde olması sebebiyle halktan kopuk bir lider profili çizmesini engellemiştir. Hitap ettiği kitlenin beklentilerine paralel olarak hareket etmiştir.

¹⁵ Haley, *Malcolm X*, 606.

¹⁶ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 274.

¹⁷ Mehmet Ali Başaran, *Kelebek ve Arı*, (İstanbul: Genç Çıra Yay., 2019), 37-40.

¹⁸ Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmi Hareketler*, (İstanbul: İntifada Yayınları, 2014), 49.

Parlak bir zekâsı olmakla birlikte aynı zamanda disiplinli bir çalışma hayatı vardır.¹⁹ Cezaevine girmesiyle kendisini kitap okumaya yönlendirmesi ve burada konuşma becerisini geliştirmesi için gittiği kurslar daha sonra etkili bir konuşma yapabilmesinde etken olmuştur. Değnilmesi gereken bir husus daha var ki o da, karizma sonradan edinilen bir özellik olarak değil doğuştan gelen bir yeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. MALCOLM X'İN İSLÂM ANLAYIŞI

Malcolm X'in hayatına baktığımızda iki önemli kırılma noktası yaşadığı ve bunlardan ilkinin Müslüman olmasıyla Nation of Islam üyeliği ile sonuçlandığı, diğerinin ise 1964 yılı Hac yolculuğu sırasında şahit olduğu manzara²⁰ ve hemen akabinde İslâm Devletleri'nin önde gelen devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerdir. Müslüman olmadan önceki düşünceleri irdelenip daha sonra da Müslüman olduktan sonraki fikirleri ortaya konularak yaşamında İslâm dinini kabul etmesiyle din eksenli değişen ve gelişen fikirlerini ortaya çıkarıp değişimin hangi oranda ve hangi fikirlerinde gerçekleştiğinin tespiti hedeflenmektedir. Saha taraması yaptığımızda Malcolm X'in Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını seçmesi ve akabinde entelektüel düşünce yapısında meydana gelen değişim ve gelişimlerin göz ardı edildiği görülmektedir. Bazı kaynaklar, Onu insan hakları savunucusu bir aktivist olarak gösterirken, bazı kaynaklar ise ırkçılık yapan bir Afro-Amerikalı olarak göstermektedir. Halbuki Hac yolculuğu öncesinde ve sonrasında X'in düşünce yapısında büyük bir değişim ve gelişim yaşanmıştır.²¹

2.1. Tanrı Tasavvuru

ABD'de yaşayan siyahilerin birçoğunun Hristiyanlığı benimsedikleri bilinmektedir. Siyahların kendilerine ırkçı politikaları bütün şiddetiyle uygulayan ve bundan asla taviz vermeyen, siyahlara karşı verilen sözleri yerine getirmeyen beyazlarla beraber Hristiyanlık dinine mensup olmalarını eleştiren Malcolm X, müntesibi oldukları din sebebiyle siyah insanları ikinci sınıf insan görerek ırkçılık yapıldığını ve Hristiyan olan siyahilerin de böylelikle etkisizleştirildiğini düşünmektedir. Amerika'nın, Hristiyanlığı siyah insanları pasifleştirmek, uyutmak ve haksızlıklar karşısında hakkını aramaması ve ayaklanmaması için kullandığını düşünen Malcolm, hem beyaz insana hem de tüm dinlere karşı olan bir hüviyete bürünmüştür. Çünkü beyaz insan ile Hristiyanlık dini birbirini tamamlayan bir bütündür. Kendisi de bu bütünü tamamlayan bir parça olmak istememektedir. Hristiyanlık gibi bütün dinlerin ırkçı bir yapıda olduğunu düşünen Malcolm X, hiçbir dini araştırma gereği hissetmemiş ve hiçbir dini benimsemeyi de düşünmemiştir. Bu düşüncelerinden hareketle hayatına baktığımızda, cezaevinde Elijah Muhammed'le tanışıp onunla mektuplaşınca kadar olan yaşamında hiçbir dine inanmadığı ve hiçbir yaratıcıyı kabul etmeyerek ateist bir inanç yapısının olduğu görülmektedir.²² Elijah Muhammed'in siyah tanrı tasavvuru, kendisini bir elçi olarak nitelemesi ve onun da siyah olmasının, İslâm'ın sadece siyahilerin dini olduğunu belirtmesinin²³ Malcolm X'te siyah bir tanrı tasavvurunun oluşmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹ Mehmet Ali Başaran, *Kelebek ve Arı*, 22.

²⁰ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın (İstanbul: Ekin Yayınları, 2019), 262 - 263.

²¹ Ali Yıldırım, Wallace Deen Muhammed: Siyah Müslüman Lider (İstanbul: KDY Yayınları, 2021), 35.

²² Şentürk, *Çağa İz Bırakan Önderler Malcolm X*, 94.

²³ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 73.

Böylelikle Malcolm X hiçbir yaratıcıyı kabul etmeyen ateizm düşüncesini terk ederek siyah bir tanrı tasavvuru olan, Elijah Muhammed'in elçi olarak bu dini temsil ettiği ve İslâm'dan uzak itikat esaslarının olduğu İslâm Milleti oluşumunu kabul etmiştir.

Kennedy suikastından sonra yaşanan olaylar, Elijah Muhammed'in sekreterleriyle olan gayri meşru ilişkilerinin ortaya çıkması, Nation of Islam teşkilatının fakir üyelerinden toplanan ücretlerle üst kademedeki yöneticilerin lüks bir hayat sürmesi, katıldığı üniversite konferanslarında İslâmiyet ile üyesi olduğu Nation of Islam esaslarının uyuşmadığı yönündeki üniversite öğrencilerinin telkinleri gibi sebepler nedeniyle Malcolm X, İslâm dini hakkında detaylı ve gerçek bilgiler edinmek için araştırma yapmıştır. Bu araştırmalar sonucunda 1962 yılından sonra İslâm ile tanıştığı düşünülmektedir. 1964 yılında Hac seyahati sırasında Ehl-i Sünnet İslâm'ı benimsemiş Müslümanlarla tanışarak tevhit düşüncesi olan İslâm ile ilgili düşüncelerini pekiştirmiştir. Böylelikle Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını benimsemesiyle Malcolm, siyah bir tanrı tasavvuru fikrini değiştirerek bunun yerine bütün insanları yaratan bir ve tek olan, şekil ve renkten uzak bir yüce yaratıcı düşüncesine sahip olmuştur.

2.2. Beyaz Şeytan Düşüncesi

Malcolm X'in hayatına baktığımızda birçok zorluklarla karşı karşıya kaldığını ve bunların en zorlusunun da bir siyah olmasından dolayı dışlanması ve ikinci sınıf insan yerine konmasını söyleyebiliriz. Bu zorluklardan çıkış yolu bulmak için sürekli arayış içerisinde olmuştur. Kendisinde beyaz insanlara karşı Müslüman olmadan önce bir etki sonucunda tepki oluşsa da İslâmiyet'i seçmesiyle birlikte tepkinin yerini kardeşliğe bıraktığını görmekteyiz. Bahsettiği beyazlar ile siyahlar arasındaki kardeşlik duygusunun ancak din temelli olabileceğini ve bu dinin sadece İslâmiyet olduğunu düşünerek beyaz insanın ve siyah insanın Müslüman olması için çaba sarf etmiştir.²⁴

1964 Yılı Hac seyahatinden sonra Malcolm X'in artık ırkçılık yapmayarak beyaz şeytanın yerine beyaz insan diyerek söylemini değiştirdiğini görmekteyiz. Bunda da ana etken olarak İslâm dininin kardeşlik üzerinde şekillenmesinin etkili olduğunu söylememiz yerinde bir tespit olacaktır. Zira Hac için kutsal topraklara gittiğinde burada siyah ve beyaz ayrımının olmadığını, beyaz insanların kendisine çok sıcakkanlı davranması sebebiyle dinin insanlar üzerindeki etkisini Amerika ile karşılaştırma yaparak yerinde idrak etme imkanına sahip olmuştur. Aslında Malcolm X'in İslâmiyet'e olan bağlılığının daha da arttığını söyleyebiliriz. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nde olan Hristiyanlık dininin insanlara ahlaki olarak bir etkisinin olmadığını fark etmiştir. Farklı iki devlet ve farklı iki din olarak karşılaştırma yaparak dinamizmi içerisinde barındıran İslâmiyet'in insanları dizayn ettiğinin farkına varmıştır. Böylelikle bu karşılaştırmanın insan eksenli değil de Malcolm X'in din eksenli düşünmesini şekillendirdiğini belirtmemiz gerekmektedir.

²⁴ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 69.

Beyazların öldüğü uçak kazaları ile sevinen Malcolm, bunun yanlış olduğunu söyleyerek Amerikan kamuoyu nezdinde itibar tazelemiştir. Otuzdan fazla Amerikalının ölümüyle sonuçlanan uçak kazasını kastederek “biraz önce sevinçli bir haber aldım” demiş beyazların ölümünden dolayı duyduğu sevinci bu şekilde dile getirmiştir. İslâm’la tanıştıktan sonra bu düşüncesinin yanlışlığını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Hayatta keşke söylemeseydim dedirten sözlerimden birisi de işte budur.”²⁵ İki söyleme bakıldığında aradaki olumlu yöndeki değişim net bir şekilde görülecektir. Artık Malcolm X için ırkçılık bitmiş ve yerini din kardeşliği düşüncesi almıştır diyebiliriz.²⁶

2.3. Başka Bir Ülkeye Hicret

1964 yılı Hac yolculuğu öncesinde Malcolm X’te, Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan siyah insanlarla birlikte başka bir coğrafyaya hicret etme fikri oluşmuştur. Tıpkı Hz. Musa’nın Yahudileri Mısır’dan çıkarması gibi bir düşünce de Malcolm X’in düşünce yapısında oluşmuştur. Çünkü algı yapısında siyah insan ile beyaz insanın aynı devlet çatısı altında eşit ve adaletli bir şekilde yaşamasının mümkün olmadığı düşüncesi vardır. Beyaz şeytanın buna engel olacağı ve siyah insanın elinden özgürlüğünü alacağı düşüncesi ile hareket etmiştir. Ancak Malcolm bu düşünceden Hac sırasında yaşadıklarından dolayı vazgeçmiştir.²⁷ Beyaz insan siyah insana karşı kibar davranacak, yemeğini paylaşacak, aynı otelde kalacak ve aynı otobüse binerek, aynı elbise ile yan yana Kâbe’yi tavaf edecektir. Bu davranışlar beyaz insanın İslâmiyet ile eğitilmesi düşüncesinin Malcolm’da oluşmasına sebebiyet verecektir. Bunun için hicret fikrinden vazgeçerek Amerika’daki beyaz insanların İslâm dinini tercih ettiklerinde onlarla yaşayabileceklerini düşünmüştür.²⁸ Amerika’ya döndüğünde hızlı bir şekilde İslâmiyet’i yaymak için tebliğ faaliyetlerine başlamıştır.

2.4. Yaşam Profiline Yaşanan Değişimler

Malcolm X’in İslâmiyet ile tanışmasından önceki hayatına baktığımızda para kazanmak için her şeyi mubah gören bir düşünce yapısı içerisinde olduğunu görmekteyiz. Onun için içki, kumar, hırsızlık ve uyuşturucu ticareti hiçbir sakıncası olmayan fiillerdir. Ancak Müslüman olduktan sonra bu yaşam tarzının tamamen değiştiğini belirtmeliyiz. Artık Malcolm İslâmiyet ile kendisine çekidüzen vermiş, içki, kumar, hırsızlık ve uyuşturucu madde ticareti yapmaktan vazgeçmiştir.²⁹ Bunda asıl faktörün İslâm dini olduğunu araştırmamızdan elde ettiğimiz veriler ışığında söylememiz mümkündür. Dinin emir ve yasaklarına riayet etmeye özen göstererek örnek bir yaşam sürmüştür. Böylelikle diğer insanların Malcolm X’teki değişimi ve onun sözleriyle fiillerinin uyumluluğunu gören insanların da daha kolay Müslüman olduklarını söylememiz yerinde bir tespit olacaktır.

²⁵ Haley, *Malcolm X*, 24.

²⁶ “Mekke’ye yaptığım seyahat gözlerimi açtı. Artık ırkçılığa iltifat etmiyorum. Bu konulardaki düşüncemi düzeltilmiş bulunuyorum ve artık beyazların da insan olduklarına inanıyorum.” Bk. Haley, *Malcolm X*, 52.

²⁷ Altındağ, *Malcolm X İle Son Söyleşi*, 37.

²⁸ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 69.

²⁹ Bernard Lewis, *İslâm’ın Siyasal Söylemi*, çev. Ünsal Oskay, (İstanbul: Phoenix Yayınları, 2011), 50.

Malcolm X'ten etkilenen insanlar arasında sadece siyah insanlar yoktur. Beyaz insanlar tarafından da yakından takip edilmekte ve Malcolm X vesilesiyle İslâmiyet'i benimseyen insanlar azımsanmayacak sayıdadır. Böylelikle kendisini tamamen bu davaya adanmış ve bunun için var gücüyle çalışmaktadır. Dindeki samimiyeti, tebliğ faaliyetlerindeki gayreti, doğruları anlatmadaki cesareti ve insanları etkileyen hitabet tarzı sayesinde geniş kitlelerin peşinden gelmesine neden olmuştur. Bütün bunlar sayesinde Malcolm X artık yüz binlerce insanın desteklediği bir lider ve bir güç haline gelmiştir.

2.4.1. Yaşadığı Değişimin İsmine Yansıması

Malcolm X'in Müslüman olmasıyla hayatında yaşanan değişimden fikirleri ön plana çıksa da değişimin sadece düşünce yapısından ibaret olmadığını söylememiz gerekmektedir. Önemli gibi görünse de aslında değişen fikirlerinin sonucunda bu değişimin isimlerine de yansıdığını görmekteyiz. Bu isimlerindeki değişimin tarihi arka planı incelendiğinde altında yatan etkenin psikolojik ve sosyolojik boyutlarının olduğu görülmektedir. İsim değişikliğine gitme sebebi olarak "Little" soyadının kendilerine atalarını unutturmak için beyaz efendileri tarafından verildiğini ve bu ismi kabul etmekle efendilerine köleliği de kabul etmiş olacaklarını ön plana çıkararak Malcolm, "Little" soyadını "X" olarak değiştirmiştir. Böylelikle beyaz efendilerin kölelerine verdiği isim sembolik olarak reddedilmiş olacak, özgürlüğe doğru ilk adım bu şekilde atılacaktır. "X" soyadını tercih etme sebebine baktığımızda atalarının Amerika'ya getirilerek köleleştirildiğini ve isimlerinin geçmişini unutması için değiştirilip dedeleri ile torunları arasındaki bağın bu şekilde koparıldığını belirtmiştir. Bu bağın kopukluğunu sembolize etmesi, atalarının bilinmemesi gibi nedenlerin bu soyadı kabul etmesinde etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bundan böyle Malcolm, "X" soyadını kullanacaktır.³⁰

İslâm dinini doğru temsil etmeyen Nation of Islam üyeliği ile Little soyadını değiştirerek "X" yapmasından sonra, 1964 yılı Hac yolculuğu sırasında adını ve soyadını değiştirerek mert, yüksek görüş sahibi gibi anlamlarına gelen el-Hacc Malik el-Shabazz ismini almıştır. Little soyadının ateist bir düşünce yapısına sahip olduğu dönemi, "X" soyadının Nation of Islam üyeliği sırasında bu teşkilatın öğretisi arasında yer alan siyah milliyetçiliğini ve son olarak da Ehli Sünnet İslâm anlayışını benimsemesinin bir göstergesi olarak ismini tamamen değiştirdiği el-Hacc Malik el-Shabazz ismi de İslâm kardeşliği etrafında fikirlerini oluşturduğu safhayı yansıması bakımından önemlidir.³¹

2.5. İslâmcılık Düşüncesi

İslâmcılık hareketi sadece bazı ibadetleri yerine getirmeyle ilgili bir düşünce sistemi değildir. İslâmcılık hareketi, ibadetlerin oluşturduğu temel üzerine bina edilen daha geniş ilkelerle hareket eden, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin tamamını ve peygamberimizin Hadis-i Şeriflerinin hayata düzenlenmesi gerektiğini savunan bir düşünce sistemidir. İslâm dışı güçlerin saldırılarına karşı koymak ve iktidarın İslâm dışı politikalarına karşı durmak İslâmcılık akımının ana hedefleri arasındadır.³²

³⁰ Şentürk, *Çağa İz Bırakan Önderler Malcolm X*, 106.

³¹ Nagihan Coşkun (ed.), *Kırk Bakışta Malcolm X*, (İstanbul: Kırklar Kulübü Yayınları, 2019), 110.

³² Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmi Hareketler*, 182; Şaban Banaz, "Türkiye'de Radikal İslamcı Oluşumlar" *İslami İlimlerde Araştırmalar* 1, (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2023), 1-4.

İslâm Allah'ın ve Resul'ünün emir ve yasaklarını yerine getirmeyen bireylerin, toplumların davranışlarının sorgulandığı ve bu eylemlerin düzeltilmesinin zorunluluğunu savunan bir dindir. Nitekim Peygamberimize Mekke'deki Müşriklerin, “bir gün sen bizim putlarımıza bir günde biz senin ilahına tapalım” teklifine karşılık asla taviz verilmemiş ve bu sebeple Kafirun sûresi³³ inmiştir. İslâm dinini benimseyen Malcolm X'in bu çerçevede hareket ettiğini görmekteyiz. İlkelerinden taviz vermeme noktasında katı bir tutum içerisinde bulunan Malcolm X, tüm dünyada İslâmiyet'in yayılması için kendini görevli hissetmiş ve şu cümleleri sarf etmiştir. “Bir Müslüman olarak yeryüzünde Allah'ın huzurunda secde etmeyen tek fert kalmayınca kadar İslâm'ın hâkim kılınması yolunda kendimi görevli hissediyorum.”³⁴ Hayatını bu söylem ile şekillendirmiştir. Böylelikle İslâm'ı tebliğ için kendisini görevli addetmiş ve büyük bir çaba harcamıştır. İslâm bayraktarlığı etrafında siyasi bir yapılanma amacının, Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi mensubu Hasan el-Benna'nın düşünce yapısına çok benzediği görülmektedir.³⁵

İslâmiyet ile tanışmasından hemen sonra gerçekleştireceği Hac yolculuğu Malcolm X'in düşünce sisteminin kısmen değişmesine, düşüncelerinin gelişmesine sebebiyet vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu yolculuğu fikirlerin aniden değiştiği, bir aydınlanmanın olduğu yolculuk olarak görmediğimizi beyan edelim. Daha önce Malcolm X'in düşünce yapısına baktığımızda zihni fikir yapısının çoğunlukla oluştuğu görülmektedir. Ancak beyaz şeytan ve itikat noktasında birtakım fikirlerinin değişmesine, İslâmcılık ve İslâm'ın gücü gibi bir kısım fikirlerinin de gelişmesine sebebiyet verdiğini belirtebiliriz.³⁶

Suudi Arabistan'a geldiğinde buradaki manzara karşısında etkilendiğini beyan ederek İslâm dininin insanlar üzerindeki etkisinin ne kadar olumlu ve kapsamlı olduğunu fark edecektir. Arafat'ta vakfe sırasında gördüğü manzara karşısında derinden etkilendiğini ifade etmektedir. Binlerce çeşitli ırklardan hacı, yolu kendilerine itişip kalkışarak açıyor. Bazıları yürüyecek ve bazıları da otobüslere binecek, bir kısmı da eşeklerine ve develerine bineceklerdir. Kendi gözleriyle hayal dahi edemeyeceği bir eşitliğe şahit olacaktır. “İslâm her renkten ve sınıftan insanı bir araya getiriyor” diyerek bu dine olan hayranlığını dile getirecektir.³⁷ Malcolm X'in gördüğü bu manzara karşısında bu kadar çok etkilenmesinin altında yatan etkenin Amerika'da yaşayan siyahi insanların yaşam alanlarının beyaz insanlardan ayrı olarak şekillenmesinin etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ayrıca daha önce kendisinin ve ırkının maruz kaldığı ırkçılık hastalığının tedavi yöntemini keşfetmesi ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Elbette ki Malcolm'un düşüncelerine etki eden hususlar bunlardan ibaret değildir.

³³ Bk. Komisyon, *Kur'an Yolu Meali*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017), Kafirun Sûresi 109 / 1-6.

³⁴ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 399.

³⁵ Raşid, “İslâmi Açıdan Malcolm X'in Hayatı”, (Erişim 12 Kasım 2024), 71 - 82.

³⁶ Randy Roberts - Johnn Smith, *Kan Kardeşler Muhammed Ali ve Malcolm X'in Tehlikeli Dostluğu*, çev. Müge Atalay Bayyurt (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 338.

³⁷ Manning Marable, *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*, çev. Orhan Düz, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), 302.

Özellikle birkaç ay sonra kral olarak Suudi Arabistan'ın başına geçecek ve İslâmcı kimliği³⁸ ile ön plana çıkacak olan Kral Faysal³⁹ tarafından devlet konuğu olarak misafir edilmesi, Kral Faysal'ın Malcolm X'le yüz yüze görüşmesi⁴⁰ onun üzerinde olumlu bir etki bırakacaktır.

Malcolm X'in Hac'da yaşadığı değişim ve gelişim hem dinî hem de siyasidir. Dinî anlamda etkili olan unsurun burada karşılaştığı Müslümanların sıcakkanlı davranışları, Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını benimsemesine ve İslâm kardeşliği duygusunun gelişmesine etki etmiştir. Müslümanların kardeşlik olgusu etrafında birleşmesi düşüncesinin Malcolm X'te bu sebeple oluştuğunu düşünmekteyiz. Siyasi anlamda etki eden unsurlar arasında buradaki siyasi liderlerle görüşerek onların fikirlerinden etkilenmiş olması ihtimali ön plana çıkmaktadır. 1964 yılında gerçekleştirdiği Hac yolculuğu sırasında sadece Hac farızasını yerine getirmemiş ve bir dizi Müslüman devletlerin liderleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. İslâmcı kimliği ile ön plana çıkan ve bu yönde tanınan Kral Faysal bu liderlerin başında gelmektedir.⁴¹

İrkçılık fikrinden vazgeçen Malcolm, Amerika içindeki verdiği mücadele ile sınırlı kalmayarak, mücadelesini diğer ülkelere de taşımış, uluslararası arenada Amerika'nın mücadele edemeyeceği bir güç oluşturma çabası içerisinde de olmuştur. Tüm bu gelişmeler şehadete giden yolun önünü açacaktır. İslâmcıların tarihsel sürecine baktığımızda karakteristik özelliklerinden sayacağımız ilk unsur duygusal davranıp sosyolojik olarak dünya düzenini kavramaktan yoksun oldukları ve peygamberimizin Medine dönemini iyi analiz edemedikleri ortaya çıkacaktır. Peygamberimizin Medine dönemine bakıldığında iktidara gelir gelmez meydan okuma içerisinde olmadığını, bilakis ekonomik özgürlüğünü sağlayıp adalet temelli bir devlet kurduktan ve akademik olarak eğitimi tamamladıktan sonra düşmanları ile kısmî olarak mücadele ettiğini görmekteyiz.

İktidar olmak dinlerin ortak hedefleri dahilindedir. İktidara gelmenin yegâne yolunun toplumsal örgütlenmeden geçtiği bilinmektedir. İktidar olamayan din, tıpkı gıdasız kalan bir organizma gibi gıdasızlıktan ölmeye mahkûmdur.⁴² Dinî bir kişiliğe sahip olan karizmatik liderler iktidar olmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu çabanın en temel sebebi olarak da iktidarın gücü kullanılarak toplumsal reformun daha kolay yapılabilmesi amaçlanmaktadır. Dinî liderlerin siyasetten uzak kaldıkları pek görülen bir unsur değildir. Nitekim Malcolm X'te dinî ve karizmatik kişiliği gereği siyasete ilgi duymuştur.

Amerika'nın İslâm ülkelerine uyguladığı olumsuz politikalar sebebiyle öne çıkan Amerika karşıtlığı, Malcolm X'in Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını benimsemesi ve sonucunda gelen şahadet, Malcolm X'in de ABD'ye karşı cesurca İslâmî bir mücadele içerisinde olması nedeniyle Malcolm X'in ve Siyasal İslâmcılık akımı içerisinde olanların ortak bir noktada buluşmalarını sağlamıştır.⁴³ Böylelikle Malcolm X'in söylemleri İslâmcılar tarafından hızlı bir şekilde benimsenmiştir.

³⁸ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 198.

³⁹ Bk., Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 187-202.

⁴⁰ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 276.

⁴¹ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 273.

⁴² Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, 200.

⁴³ Jeffrey Howard Bishku-Aykol, "Türk İslâmcıları Arasında Malcolm X'in Siyasi Bir Sembol Olarak Yayılımı", 63.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Malcolm X'in Müslüman olması ve devamında yapmış olduğu Hac yolculuğu, onu Müslümanların daha geniş dünyasına bağlamıştır. İslâmcılık fikrinin temsilcileri ile Malcolm X'in İslâmcılıkla uyuşan fikirleri arasındaki örtüşme, İslâmcı düşünce yapısına sahip bireylerin Malcolm X'i benimsemesine ve söylemlerini dillendirmesine neden olduğu düşünülmektedir.

Malcolm'un asıl amacının Amerika'da İslâm'ı yaymak olduğu açıktır. Geniş kesimlerin İslâmiyet'i kabul ederek insanların Müslüman olmasını sağlamak ve bu sayede ahlakî anlamda bilinçli bir toplum oluşturarak ahlakî dejenerasyonun önüne geçip toplumsal bir güç haline gelme amacı vardır. İncelediğimizde Malcolm X'in Amerika Birleşik Devletleri, ya da Avrupa Birliğinde olduğu gibi Müslüman devletleri bir çatı altında toplayıp İslâm Birliği oluşturma amacı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu noktadan baktığımızda Hilafet düşüncesinin Malik Şahbaz'da kendisine yer bulduğunu söyleyebiliriz. Malcolm X'in Hac yolculuğu sırasında ve daha sonra görüştüğü Pakistan, Mısır, Filistin, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Kuveyt, Nijerya gibi Müslüman devlet adamlarıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nde İslâmiyet'in nasıl yayılması gerektiği noktasında istişarelerde bulunmuş ve bunun için gerekli çalışmalara başlamıştır.⁴⁴

Müslümanların ahlakî reformlar yaparak içki, kumar, fuhuş, sigara, alkol ve zinadan uzak kalabileceklerini, ancak toplumun düzenini bozan, adalet, eşitsizlik, gelir dağılımındaki dengesizliğin bu şekilde önlenemeyeceği bir gerçektir. Malcolm X, bunun için Müslümanların daha aktif olarak psikolojik kabullenmişlik duygusundan kurtulup siyasi olarak bireysel ve toplumsal bir mücadele içerisinde olması gerektiğini savunmaktadır.⁴⁵ Pasif bir Müslüman anlayışını kabul etmeyen Malcolm, etkilenen değil etkileyen, pasif değil üretken olan birey ve toplumsal yapı hedeflemektedir. Direnmek ve mücadele etmek için aşağılayıcı boyun eğmekten kurtulmak gerekir.⁴⁶ Bunun içinde Müslümanların, siyasetin içinde olarak etki alanlarının artması ve söz sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak siyaset yaparak Müslümanların bir güç haline gelmeleri mümkündür. Malcolm'da sadece ibadetlere karışan, toplumun gerçeklerinden uzak bir din algısının olmadığını söylememiz mümkündür.

Siyasal İslâm'ın sadece söylemiyle yetinmeyen Malcolm, bu söylemin topluma bir dinamizm kazandıracağını ancak tek başına bunun yeterli olamayacağını benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Siyasal İslâm'ın topluma ekonomik olarak özgürlük ve refah getirdiği takdirde bir anlamı olacaktır.⁴⁷ Aksi takdirde toplumun ekonomik olarak zayıf olduğunda halktan destek bulamayacağı ve bu şekilde hiçbir etkisinin de olmayacağı bir gerçektir. Siyasal ve ekonomik olarak baktığımız da birisinin başarısının diğerine bağlı olduğunu görmekteyiz. Siyasal başarı ekonomiyle desteklenmediğinde başarılı olamayacağı gibi, ekonomik özgürlükte siyasal olarak desteklenmediğinde mümkün görünmemektedir. Ekonomik anlamda güçlü, siyasal olarak da etkin olmak gerekmektedir.

⁴⁴ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 183.

⁴⁵ Buğra Özler (ed.), *Amerika'ya Meydan Okurken Malcolm X*, çev. Buğra Özler (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 138.

⁴⁶ İbn Haldun, *Mukaddime 1*, çev. Sevim Belli, (Ankara: Onur Yayınları, 2014), 262.

⁴⁷ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 68.

Böylelikle güçlü olan toplumun etrafında diğer Müslüman halkların toplanması hedeflenmiştir. Müslüman ülkelerin dağınıklığının ve birlik halinde olmamalarının sebebi, aralarında birleştirici, Batı'ya alternatif güçlü bir devlet olmayışından kaynaklanmaktadır. Toplum nazarında anlamlı, işlevsel ve etkin hale gelmek için siyaset ve ekonomi, vazgeçilmesi mümkün olmayan tek yoldur. Malcolm X siyasette de aktif olmak istemektedir. Zira böylelikle sesini daha çok duyurabilecek, daha geniş alanlar oluşturacak ve mücadelesini güçlü bir ortamda dillendirebilecektir.⁴⁸

En önemli hususlardan bir tanesi de Malcolm X'in Amerikan toplumu ve bu toplumda yer alan İslâmiyet'i tercih etmiş insanlar ile bir milyardan fazla Müslüman toplum arasındaki köprüyü temsil ediyor olmasıdır. Malcolm X, İslâm'ı öğrendiğinde bu dini daha çok benimsemiş, hangi ırktan olursa olsun bu dine girmesi gerektiğine olan inancı için tüm imkanlarını seferber etmiştir. Herkese bu dini ulaştırmak için bütün gayretiyle tebliğ faaliyetlerini sürdürmüş, vefat ettiğinde kırk yaşında olmasına rağmen, İslâm devlet yöneticileri ve Müslümanlar tarafından yaygın bir şekilde dava adamı olarak tanınmıştır. Suikast sonucu şehit edilmesiyle bu saygınlık ve hayranlık daha da artmıştır. Çok geniş bir perspektifle hareket ederek çeşitli mezhepler ve İslâmî teşkilatlarla temas kurmuştur. Bunlar arasında Suudi Arabistan'da İslâmcılık fikir ve uygulamalarıyla bilinen Kral Faysal, Mısır'daki Müslüman Kardeşler, Afrikalı Süfiler ve Filistin Kurtuluş Örgütü vardır. Müslümanlar arasında ihtilafa düşürecek söz ve fillerden de uzak durmaktadır. Baktığımızda Malcolm X'in hedefinde Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde olmaları için elinden gelen tüm çabaları göstererek ortak bir fikir, amaç, yöntem ve yönetim dahilinde bir güç oluşturma düşüncesi hedefi içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu hedef doğrultusunda ayrıştırıcı unsurlara hayatında yer vermeyerek Müslümanları birleştirici unsurları ön plana çıkarma gayreti içerisinde olmuştur.⁴⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nde ırkçılık problemini ortadan kaldırmak için, beyaz şeytanın İslâm'ı anlamasının gerekli olduğunu belirten Mâlik el-Shabazz, Amerika'ya döndüğünde siyah ve beyaz Müslüman kardeşliğini temel alan, kardeş toplum meydana getirmeyi hedefleyen Muslim Mosque ve Organization of Afro-American Unity adlı teşkilâtları kurmuştur.⁵⁰ Malcolm'un Hac'a gitmeden önce siyasi ve dini grupların ayrı olması gerektiği düşüncesinin Hac'dan geldikten sonra değiştiğini ve bu grupların birleştirilmesi gerektiği fikrinin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunda etkili olan temel sebebin ise Müslüman Kardeşler Teşkilatının dünya politikasının manevi temeller üzerine bina edilen İslâm esaslarını sistemli hale getirmesi ve bu düşüncesinin Malcolm X üzerinde etkili olduğunu düşünmekteyiz.⁵¹

Ekonomik olarak Müslüman ülkelerin kendilerini geliştirmiş, tam bağımsızlığın sağlanarak toplumun refah seviyesinin artması gerekmektedir. Modernleşen dünyanın zihni olarak kavrayabileceği yeni bir imaj oluşturmak zorunludur.⁵² Ancak bu maddi ilerleyişle birlikte ahlaki bozulmanın din eğitimiyle önüne geçilmesi amaçlanarak maddi ve manevi olarak toplumun dengeli bir şekilde istenilen refah seviyesine getirilmesi hedeflenmektedir.

⁴⁸ Buğra Özler (ed.), *Biraz Aksiyon Rahat Durmayacağız Malcolm X*, çev. Buğra Özler, (İstanbul: Pınar Yayınları), 187.

⁴⁹ Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, 97.

⁵⁰ Ali Köse, "Malcolm X", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Ağustos 2024).

⁵¹ Marable, *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*, 305.

⁵² Marable, *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*, 304.

Malcolm X'teki İslâm anlayışına baktığımızda sadece toplumsal ahlaki seviyenin yükselmesinin yeterli olmayacağını savunmuştur. Ekonomik anlamda tüketen değil üreten bir Müslüman toplumun olması amaçlanmıştır. Müslümanlara ait pazar yerlerinin kurularak⁵³ ekonomisi güçlü bir toplumun kendi ayakları üzerinde durabileceğini söyleyen Malcolm X, Müslümanların ancak bu şekilde kitlesel bir güç haline gelebileceklerini belirterek bu noktada çözüm önerileri getirmektedir. Buradan hareketle şunu söylememiz mümkün görünmektedir. Malcolm X'in toplumsal olarak bir güç oluşturma isteğinin altında yatan ana etken olarak İslâm endeksli bir değişimci kişiliğinin sebep olduğunu söyleyebiliriz. Karizmatik ve değişimci kişiliğinden hareketle güç haline geldikten sonra din eksenli toplumsal ve siyasal değişim düşündüğünü öngörmekteyiz.⁵⁴

Malcolm, ulusal bağımsızlığı sömürgeci Avrupa'ya karşı, İslâmiyet'e uygun siyasi yapılanmayı, yardımlaşmayı ve reformları savunan Müslüman Kardeşler hareketinden etkilendiğini 1964 yılındaki Hac yolculuğunda ifade etmektedir.⁵⁵ Malcolm X düşüncelerini din eksenli şekillendirmiştir. Bunda etken olarak gördüğümüz sebep ise İslâm dininin birleştirici, özgürleştirici ve ahlakî değerleri ön plana çıkaran, aile yapısını muhafaza eden ve İslâmî bir bilinç oluşturan etken bir yapısının olmasıdır. Emile Durkheim'in bahsettiği toplumda dayanışmayı sağlayan ve kolektif bilinç oluşturan⁵⁶ bir unsur olarak din, Malcolm X üzerinde de aynı etkiyi oluşturarak bu düşüncelerin oluşmasına sebebiyet verdiğini görmekteyiz. Dinin toplumu inşası bağlamında değerlendirdiğimizde milli kimliğin oluşmasında, kimlik ve aidiyet duygusunun yerleşmesinde etkinliğinin varlığından söz edebiliriz.⁵⁷ Müslüman nüfus arasında birliği sağlayan hususların başında din gelmektedir. Malcolm, siyahların dininin İslâmiyet olmasıyla birlikte siyahlar ve diğer Müslümanlar arasında birlik ve bütünlüğün oluşacağını düşünmüş, aile yapısını tehdit eden gayriahlaki yaşamın ancak İslâm ile son bulacağını idrak ederek görüşlerini bu yönde şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

2.6. Amerika'daki Siyah İnsanları İslâm ile Yüceltme

Malcolm X, Amerika'da huzurun, özgürlüğün iki şekilde kazanılabileceğini öngörmüştür. Bunların ilki siyahi insanların İslâmiyet'i seçmesiyle manevi anlamda sağlam aile yapısına sahip olması ve bu sayede ahlaksızlıklardan uzak kalarak kardeşlik duygusuyla birlikte kolektif bir bilincin oluşmasını sağlamaktır. Bu kolektif bilinç içeride oluşturulduğunda, ayrıca İslâmiyet ile bu bağ genişleyip Asya, Afrika ve diğer İslâm devletleri ile bu birliktelik daha da güçlendirilerek Müslümanların birlik içerisinde büyük bir güç olması sağlanmak istenilmektedir.⁵⁸ Siyahilerin kendi öz benliğini yitirmemesi için atalarını tanımasıyla kültürel emperyalizmin yıkıcı etkisinden siyahileri kurtarmayı amaçlamaktadır. Ancak bu sayede kalkınma sağlanacağı ve toplumsal bir güç haline gelinebileceği çözüm olarak sunulmaktadır.⁵⁹

⁵³ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 68 - 79.

⁵⁴ Roberts - Smith, *Kan Kardeşler*, 320.

⁵⁵ Marable, *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*, 305.

⁵⁶ Hüsnü Ezber Bodur, *Klasikten Bugüne Dini Hareketler*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016), 10.

⁵⁷ Bk. Bodur, *Klasikten bugüne dini hareketler*, 115.

⁵⁸ Peter L. Berger - Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, çev. Vefa Saygın Öğütle, (İstanbul: Atıf Yayınları, 2018), 100.

⁵⁹ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 42.

Malcolm X'in düşünce altyapısı çok farklıdır. Müslümanlar modern tarzdaki dünyaya ayak uydurarak her alanda bir ahlakî oluşumda kendini göstermelidir.⁶⁰ Bu yapılanma bireysel anlamda kalmamalı bütün topluma nüfuz etmeli ki diğer insanların İslâmiyet'i kolayca benimsemesinin önü açılmış olsun. Yeniden yapılanmaya 1964 yılında Hac yolculuğunda kaleme aldığı günlüklerinde vurgu yaparak, sosyal ilişkilerde Müslümanların daha kuvvetli olması gerektiği üzerinde durmuştur.⁶¹ Müslümanların modern yollara, binalara, cadde ve sokaklara ihtiyacı olduğunu görmüş bunun da ancak modern dünyadan geri kalmayarak mümkün olacağını savunmuştur. Ayrıca Müslüman olmayan insanlara karşı İslâmiyet daha iyi temsil edilmeli, İslâmiyet'i yayma ve anlatma noktasında Müslümanların kendisini gözden geçirmesi gerektiğini savunmaktadır.

Malcolm, ilk adım olarak siyahi kadınların ahlakî, zihnî ve manevî olarak bilinçlenmesi gerektiğini düşünmüş ve bunun için siyahi kadınlar arasında İslâmiyet'i yaymayı amaçlamıştır. Siyahi kadınların şu anki gayriahlakî durumu burjuvazinin önde gelenlerinin istediği şekildedir.⁶² Çünkü kadınlar ne kadar bilinçli olursa bir o kadar da ahlaklı çocuklar yetiştirecek ve toplumun en temelindeki aile kurumu sağlam temeller üzerine inşa edilecektir.⁶³ Bunun için dinimize ait temel değerlerin öğretilceği, toplumun ahlakını bozan kötülüklerden kurtulabilmesi ve gerekli manevi gücün oluşması için Müslüman Cami teşkilatını faaliyete geçirmiştir.

Malcolm özgürlüğe ulaşmanın tek şartı olarak siyahilerin birlik içerisinde olmasıyla ulaşılabileceğini düşünmektedir. Birlik ve beraberliğin de ancak İslâm çerçevesinde sağlanabileceği fikrini benimsemiştir.⁶⁴ Malcolm X, siyahilerin içinde bulunduğu durumu beğenmeyerek bu bataklıktan onları kurtarmak için İslâm'ın öğretilerinin tek yol olduğu görüşünü savunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan siyahi insanların suç işleme oranlarına ve cezaevinde yatan siyahi insan sayılarına bakıldığında Malcolm X'in ne demek istediği anlaşılabilecektir. Malcolm'a göre İslâmiyet, siyahileri içki, kumar, fuhuş, uyuşturucu gibi bataklıklardan kurtaracak yegâne dinamik bir dindir.⁶⁵

Siyahilerin Amerika'da yalnız kaldıklarını düşünen Malcolm X, beyazlar karşısında destek ihtiyacı hissetmiş olmalı ki bunun için siyahileri kaybolmuş kardeşleri gibi gören⁶⁶ İslâm aleminin kendilerine kucak açtığını, Amerika'daki beyazlar gibi düşmanca tavır içerisinde olmadıklarını dile getirerek Müslümanları kardeş olarak telakki etmiştir. Böylelikle Amerika'da bulunan siyah Müslümanların yalnız olmadıklarını ve henüz Müslüman olmamış siyahilerinde atalarının dininin İslâmiyet olduğunu belirterek onların da ataları gibi Müslüman olması için akli temellendirmeler yaptığı görülmektedir.

⁶⁰ "Gardiyanlar, Hristiyanlıktan İslâm'a geçen bu mahkumların örnek birer şahsiyet oluverdiklerini kabul ettiklerini de kabul ediyorlar. Buna rağmen yine de onlara sıkıntı yaratılıyor ve Kur'an okumalarına müsaade edilmiyor". Bk. Buğra Özler, *Amerika'ya Meydan Okurken*, 29.

⁶¹ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 44.

⁶² Ertuğrul Cesur, *Ali Şeriatî ve Bir İdeoloji olarak İslâmcılık*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2012), 263.

⁶³ Haley, *Malcolm X*, çev. Yaşar Kaplan, 595.

⁶⁴ İbrahim Sediyanî, *Siyah Devrim*, (İstanbul: Parafiks Yay: 2015), 99.

⁶⁵ "Siyahilerin Amerika Birleşik Devletleri'nde toplam nüfusa oranı %12,5 iken bu oran hapisanede tutuklu bulunan siyahilerin oranı %45 olarak dikkat çekmektedir". Bk. Sediyanî, *Siyah Devrim*, 116.

⁶⁶ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 310.

2.6.1. İbadet ile Bilinç Oluşturma

Amerika Birleşik Devletleri'nin teknolojik olarak üstün olduğunu kabul eden Malcolm X, Amerika'daki beyazların İslâm'a girmesiyle uysal bir hale geleceğini ve ayrıca Müslüman olan Amerika'nın sadece siyahilere değil tüm dünyadaki Müslümanlara yardım edebileceğini ön görmüştür. Eğitimin küçük yaşlarda başlaması gerektiğini söyleyen Malcolm, Amerika'da İslâm'a giren her Müslüman'ın hemen namaza başlaması gerektiğini belirterek Müslüman olanların çocuklarının da küçük yaşta namaza alıştırılmaları gerektiğini, dinî eğitimin küçük yaşlarda başlamasının hayati öneme sahip olduğunu savunmuştur.⁶⁷ Eğitimin küçük yaşlarda başladığı ve bilinçli bir namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerle egoist düşüncelerden bireylerin kurtulmuş olduğu düşünüldüğünde böylelikle insanlarda bu ibadetler sayesinde toplumsal bir bilinç oluşturma hedefinin amaçlandığı öngörülmektedir.

2.6.2. Dinin Topluma Psikolojik ve Sosyolojik Etkisi

Malcolm X'in üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri de Müslümanların modern güçlü bir toplum olamayacakları düşüncesinin toplum üzerinde oluşturduğu olumsuz bir psikolojik etkiyi gözlemlemesidir. 1964 yılındaki Hac yolculuğu sırasında ziyaret ettiği Müslüman ülkeleri gözlemleyerek aşağılık kompleksi⁶⁸ olduğu ve böylelikle öğrenilmiş çaresizliğin getirdiği psikolojik bir kabullenmişlik içerisinde olduklarını görmüştür. Mücadelesine genel anlamda baktığımızda psikolojiden neyi kastettiğini açık bir şekilde görmemiz mümkündür. Müslümanların toplumsal refah paylarının düşük olması sebebiyle Batı'nın üstünlüğü karşısında çaresiz kalınarak bunun için çalışmak ve teknolojik olarak ilerleme yerine, Batı'ya her şeyiyle özenmenin yanlış olduğu tezini savunduğunu söyleyebiliriz. Müslümanlar bilimin peşinden gitmek yerine Batı kültürünü bilim olarak görmüş ve bu kültürün peşinden gitmişlerdir. Böylelikle kültürel bir erozyon içerisine sürüklenmişlerdir.

Psikolojik ve daha sonra da sosyolojik olarak bu öğrenilmiş çaresizlikten toplumun kurtularak, kendi benliğinin, birikiminin farkına varıp özgüveninin yeniden inşa edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede içerisinde değerlendirdiğimizde Mehmet Akif Ersoy'daki İslâmcılığın bir benzerini Malcolm X üzerinde de görmekteyiz. Mehmet Akif Ersoy, Batı'nın sadece teknolojisinin alınması gerekliliği üzerinde durmuş ve kültürünün modern toplum olma üzerinde etkisinin olmadığı vurgusunu yapmıştır.⁶⁹ Malcolm'un düşünce yapısı bu fikirlerle bire bir örtüşmektedir. Zira tarihsel bağlarından koparılmış bir toplumun kültürel emperyalizmin önü alınamayacak bir çöküşe zemin hazırlayacağı ve toplumun asimile olacağı bir gerçektir. Toplumun kendi öz değerlerini koruyup teknolojik olarak yeniliklere açık olması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır. Köklerine sıkı sıkıya bağlı, benliğinden kopmamış, öz değerlerine sahip çıkan ve teknolojik gelişmeleri de yakından takip eden bir toplum amaçlanmaktadır.

⁶⁷ Marable, *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*, 304.

⁶⁸ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 210.

⁶⁹ Osman Cebeci, *Mehmet Akif Ersoy'un İslâmcılıkla İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 120.

Bazı toplumlarda dinî değişim genellikle misyonerlik faaliyetleri⁷⁰ sonucu meydana geldiğinden bazı kimlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan biri başarısızlık ve psikolojik bir etki olarak çaresizlik düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Dinî sembol ve söylemler böyle durumlarda işlevsel olarak tercih edilebilmektedirler. Özellikle toplumun diğer topluluklardan geri planda kalması nedeniyle birtakım dinî mekanizmalar geliştirilmiştir. Buna örnek olarak savunmacı bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır.⁷¹ Malcolm X, İslâm dininin Hristiyanlıktan daha üstün olduğunu savunmuş ve düşüncelerini buradan hareket ederek oluşturmuştur. İki dini de gözlemleyen Malcolm, siyahileri pasif hale getiren Hristiyanlığı seçmektense, kardeşliği, eşitliği, adaleti esas alan, dinamizmin hâkim olduğu, doğruluğun, ahlaklı olmanın emredildiği, içki, faiz, zina, kumar, adam öldürme vb. gibi kötülüklerin yasaklandığı İslâmiyet'i seçmiştir.

2.7. Cihat Anlayışı

Cihat'ın tanımına baktığımızda Arapça'da "gayret göstermek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün çabaları seferber etmek" anlamındaki cihat, dini terim olarak ise "dinin emirlerini öğrenip bu emirlere göre yaşamak ve başkalarına bu emirleri telkin etmek, iyiliği emredip kötülükten men etmek, İslâm'ı tebliğ, nefis ve düşmanlara karşı mücadele içerisinde olmak" anlamındaki genel ve kapsamının yanında fıkhi bir terim olarak ilk akla gelen anlam, Müslüman olmayanlara karşı savaş ön planda yer almaktadır.⁷²

Malcolm X'in cihat anlayışında sadece fikrî bir cihat anlayışının olmadığını görmekteyiz. X'e göre; tek suçunun ten renginin siyah olması sebebiyle öldürülen, özgürlüğü elinden alınan, seçme ve seçilme hakkı verilmeyen siyahların, bu haklarını ancak savaşarak⁷³ alabileceklerini savunmaktadır. Özellikle bu fikrini, Nation of Islam üyesi iken daha sık olarak dillendirdiğini görmekteyiz. Bunun en temel nedeni ise bu hareketin lideri olan Elijah Muhammed'in öğretilerinden esinlenmesi sebebiyle kaynaklandığını söylememiz yerinde bir tespit olacaktır.⁷⁴ Elijah Muhammed'in beyazlara karşı savaşı bu kadar dillendirmesine rağmen birtakım gizli örgütler tarafından hedef alınmaması manidardır. Malcolm X, İslâm dini içerisinde yer alan bütün argümanları siyahiler için seferber ederek Afro-Amerikalı Müslümanlar için yeni bir dinamizm kazandırma düşüncesi içerisinde hareket etmektedir. Bunun için İslâm'da yer alan cihat anlayışı sayesinde siyah insanların hak ettiği özgürlüklerini beyaz insandan alınabileceğini öngörmektedir. Her ne kadar hak aramak için şiddeti dillendirse de şiddet eylemleri içerisinde olmadığını ve şiddete başvurmadığı görülmektedir. Ancak mücadele edebilecek bir güç haline geldiğinde savunma amaçlı savaşların olabilme ihtimali de uzak görülmemelidir.

Malcolm X'in cihat anlayışında savaş ile mücadele ikinci plandadır. Toplumun dizayn edilmesinde etkili olan hususun din olduğu fikrini benimsediğinden zihnî olarak mücadelesini gerçekleştirmek istemiştir. Toplumsal olarak birlikte hareket edebilmek için temel ahlakî değerlerin yüceltildiği bir bilincin oluşması gerekmektedir.⁷⁵

⁷⁰ Misyonerlik faaliyetleri için bkn. Mehmet Deri, *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2009), 95 vd.

⁷¹ Alev Erkilet, *Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler*, 84.

⁷² Ahmet Özel, "Cihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Ağustos 2024).

⁷³ Malcolm X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, 140.

⁷⁴ Buğra Özler, *Amerika'ya Meydan Okurken*, 25.

⁷⁵ Bk. Bodur, *Klasikten Bugüne Dini Hareketler*, 115.

Böyle bir bilincin oluşması ancak bireylerin eğitimiyle mümkündür. Bunun için konuşmalarında sık sık siyahların Müslüman olması gerektiğini ancak böyle birlikte bir güç oluşturabilecekleri tezini savunmuştur. Ahlakî olarak zaafa uğramış, içki, kumar, uyuşturucu ve fuhuş bataklığında olan siyahilerle olumlu bir netice alınamayacağını çok iyi bilmektedir. İlk olarak yapması gereken, bu insanlarda din eğitimi sayesinde yeni bir bilinç oluşturarak belli amaçlar etrafında birleşmiş toplumsal bir güç oluşturma gayreti içerisinde olduğunu düşünmekteyiz.

Cihat anlayışında bireyler, gruplar, toplumlar ve devletler de farklı anlayışların oluştuğunu söyleyebiliriz. Bunda etken olarak, coğrafya, nüfus, din anlayışı ve toplumsal farklılıklar⁷⁶ vb. gibi sebepler olduğunu görmekteyiz. Malcolm X'in cihat anlayışına baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri'nde temel hakların, özgürlüklerin ellerinden alınması sebebiyle Müslüman siyahilerin birlik ve beraberlik içerisinde temel hakların alınabileceğini aksi takdirde hiç kimsenin bu hakları kendilerine vermeyeceği söylemlerinde dillendirilmektedir.⁷⁷ Sadece bu söylemden hareketle kastedilenin silahlı bir mücadele olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Her ne kadar Malcolm'un silahlı mücadeleden bahsettiği konuşmaları olsa da böyle bir silahlı mücadele içerisinde olduğu görülmemektedir. Silahlı mücadelenin amacının bağımsız bir devlet kurmak için değil, temel dokunulmazlıkların can, ırz ve namus güvenliğinin korunması için olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla cihat anlayışının temel hakları korumak için savunma amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Bunun içinde sadece siyahi Müslümanların yeterli olmayacağını, diğer beyaz Müslümanların da din kardeşliği sebebiyle siyah Müslümanlara yardımcı olacağını⁷⁸ beyan ederek Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde halifelik düşüncesi ile örtüşen bir kuvvet ile Müslüman olmayanlara karşı beraberce cihat etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Haçlı savaşları sırasında atalarının Müslümanlarla birlikte Hristiyanlara karşı kazandıkları mücadeleden hareketle, aynı şekilde Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde, yeniden oluşan bu Haçlı ittifakına karşı zafer kazanılacağını vurgusu yapılmak istenmiştir.⁷⁹ Malcolm X, konuşmalarında sık sık Amerika Birleşik Devletleri'ni "Sam Amca" ifadesiyle dillendirerek sürekli burada bulunan siyahları kontrol altında tutmak için istihbarat örgütlerinin aktif bir şekilde siyahları ve dolayısıyla kendisini gözlemlediğini belirtmiştir. Yapılan yardımların asıl amacının siyahileri uysallaştırmak olduğunu, siyah insanların Müslümanlarla beraber hareket etmesine Amerika'nın izin vermeyeceğini belirtmiştir. Dolayısıyla siyahilerin Müslüman olarak İslâm çerçevesinde bir güç oluşturduktan sonra Müslüman devletlerin de desteğini arkasına alarak bu mücadelenin ya da savaşın ancak böylelikle başarıya ulaşabileceğini ifade etmektedir.⁸⁰

Din, bütün inananları tek bir amaç doğrultusunda birleştirecek bir unsurdur. İnananlarda bir bilinç oluşur ve bu kolektif bir şekle dönüştüğünde artık hiçbir güç onları durduramayacaktır. Çünkü bunların amaçları ve hedefleri aynı doğrultudadır.⁸¹ İdealleri için bireyler ve bu bireylerden oluşan toplumlar her şeyi göze alarak hiç düşünmeden ölüme meydan okuyacaklardır.

⁷⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 168.

⁷⁷ Sediyanı, *Siyah Devrim*, 23.

⁷⁸ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 277.

⁷⁹ *Malcolm X Köklerimiz Afro-Amerikalıların Tarihi*, çev. Ahmet Kot (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 38.

⁸⁰ Bk. *Köklerimiz Afro-Amerikalıların Tarihi*, 15.

⁸¹ İbn Haldun, *Mukaddime* 1, 262.

Diğer taraftan bu insanlara kendilerinden daha güçlü ve kuvvetli insanlar ya da topluluklar savaş açtığına inandıkları değerler uğruna kanlarının son damlasına kadar savaşacaklardır. Malcolm X, İslâm dinini kabul eden siyahilerin böyle bir düşünce içerisinde hareket edip haklarını almak için mücadele içerisinde olacaklarını düşünmektedir. İslâm'da yer alan cihat anlayışının siyahilere böyle bir aktiflik katacağını ümit etmiştir. Böylelikle Müslüman olmuş bir toplum kendi benliğinin farkına varacak ve bunun için beraberce mücadele içerisinde olacaktır.

2.8. Müslümanlar Hakkındaki Düşünceleri

Malcolm X 1964 yılı Hac sırasında Müslümanları yakından tahlil etme fırsatı bulmuştur. Arapların halkla ilişkilerde zayıf olduğunu gören Malcolm, Hac farızasının çok mükemmel olduğunu belirtmiştir. Eğer bu organizasyon dünyaya gerektiği gibi tanıtılırsa her yıl on binlerce insanın hidayet bularak Müslüman olabileceğini söylemiştir. Ancak bunun için halkla ilişkiler yönünden Müslüman Arapların mesafe kat etmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁸² Eğer Müslümanlar tebliğ faaliyetlerini Amerika kıtasında da ciddi bir şekilde yapsalar, burada da kaliteli Müslümanların çıkacağı, buranın cahil kalmayacağı⁸³ ve İslâmiyet'in bu bölgelerde de hızla yayılacağı öngörüsünde bulunmuştur.⁸⁴ Ancak Müslümanların burada hiç inisiyatif almadıkları vurgulanmıştır. Bunun için Müslüman Camiler Birliği Teşkilatını Amerika'da kurmuştur.⁸⁵

Hac farızasını yerine getirirken Malcolm X, gezdiği yerlerde de gözlemlerde bulunmuştur. Bunun en güzel örneklerden biri olan Mekke'nin yollarının, binalarının, cadde ve sokaklarının hatta Kâbe'nin dahi yeniden modernizasyon edilmesinin gerekliliğine vurgu yaparak sadece bunların değil Müslümanların dinlerini tebliğ ederken izledikleri yöntemlerinde modern dünyaya göre yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁸⁶ Bir Müslüman yeryüzünde Allah'a secde etmeyen tek fert kalmayınca kadar yılmadan tebliğ faaliyetlerine devam etmelidir.⁸⁷ Müslümanların dosdoğru yolda oldukları halde sanki yanlış yoldaymış gibi psikolojik bir çöküntü içerisinde oldukları belirtilmiştir. Müslüman Arapların özellikle Hac sırasında sigara içmeleri karşısında sitemkâr sözler sarf eden Malcolm X, bu tutumlarından dolayı büyük üzüntü duymuştur. Peygamberimiz döneminde sigara olmadığından dolayı Peygamberimizin yasaklamadığını, ancak günümüzde Peygamber Efendimiz yaşasaydı sigarayı yasaklayacağını düşündüğünü beyan etmiştir.⁸⁸

Diğer Müslüman ülkeleri de gezen Malcolm X, Birleşik Arap Cumhuriyetinde milliyetçiliğin olduğunu, kendilerini diğer ırklardan üstün gördüklerini söyleyecektir. Bu milliyetçilikten ancak İslâm kardeşliği ile korunabileceklerini belirtmiştir.⁸⁹ Ayrıca gezdiği ülkelerle ilgili şöyle bir tespitte bulunmuştur: Bir ülkenin manevi gücünün işareti olarak kadınlarının giyimlerinin bir gösterge olarak ön plana çıktığını belirtmiştir.

⁸² X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 44.

⁸³ Seyrek (ed.), *Malcolm X*, 124.

⁸⁴ Haley, *Malcolm X*, çev. Yaşar Kaplan, 711.

⁸⁵ Ablak, *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*, 242.

⁸⁶ X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 44.

⁸⁷ Yusuf Yavuzylmaz, *Malcolm X Tavsiyeler*, (İstanbul: Fıtrat Yayınları 2019), 129.

⁸⁸ X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 46.

⁸⁹ Altındağ, *Malcolm X Son Söyleşi*, 149.

Manevi yönden zayıf olan devletlerin kadınlarının giyim ve tavırları bu zayıflığın ilk göze çarpan belirtisi olarak dikkat çekmektedir.⁹⁰ Maddi ilerleyişin manevi duyguların tahrifine vurgu yapan Malcolm, bu ikisinin de beraber dengeli bir şekilde hem maddi hem de manevi olarak ilerlemek gerektiğini belirtmiştir.⁹¹ Aksi takdirde ilerlemenin olmayacağını tespiti yapılmıştır.

Hicaz bölgesine Hac için gelen Müslümanları ikiye ayıran Malcolm X, bu sınıfları zengin ve fakir olarak zikretmektedir. Zenginlere karşı fakirlerin daha dindar ve mütedeyyin olduklarını belirten X, zenginlerin Hac tamamlanırsa tamamlanmaz ayrılmak istediklerini ancak fakir Müslümanların ayrılmak istemediklerini gözlemlemiştir. Fakir Müslümanlar dışından tırnağından artırarak Hacca gelmişler ve belki de bir daha gelemeyeceklerdir. Bunun için de bu Müslümanların ibadetlerini daha samimi ve ihlasla yaptıklarını vurgulanmıştır.⁹²

Türkiye’den Hac kafilesi ile karşılaşan Malcolm X, altı yüz otobüsle elli bin hacı adayının kutsal topraklara geldiğini öğrendiğinde, sadece bunun Avrupalı insanların düşüncesi olan “Türkiye İslâmiyet’e sırt çevirdi” düşüncesini boşa çıkarmaya yettiğini söylemiştir.⁹³ Zira elli bin hac kontenjanıyla Türkiye Müslüman ülkeler arasında birinci sırada yer almıştır.⁹⁴

SONUÇ

Karizmatik kişilik olarak Malcolm X’i İslâmiyet’i kabulünden öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Zira Müslüman olmadan önce karizmatik kişiliğinin onu ön plana çıkarmadığını söylememiz mümkündür. Fakat Müslüman olmadan önce karşılaştığı güçlükler ve bu zorluklar karşısında hayatta kalma mücadelesinin onun karizmatik bir kişilik oluşumuna etkisi büyüktür. Zaman zaman ölümle burun buruna gelmesi cesaretinin gelişmesine etki ettiği gibi, alt tabakada yetişmesi ve sürekli onlarla irtibat halinde olması onun halktan kopuk bir lider profili çizmesini engellemiştir. Hitap ettiği kitlenin beklentilerine paralel olarak hareket etmiştir. Dinin emir ve yasaklarına riayet etmeye özen göstererek örnek bir yaşam sürmüş ve böylelikle diğer insanların Malcolm X’teki değişimi görmeleri ve sözleriyle fiillerinin uyumluluğunu gören insanların daha kolay Müslüman olmalarına vesile olduğunu söylememiz yerinde bir tespit olacaktır.

Malcolm X’in hayatına baktığımızda iki önemli kırılma noktası yaşadığı ve bunlardan ilkinin Elijah Muhammed ile tanışmasından sonra Nation of Islam üyeliği ile sonuçlandığı, diğerinin ise 1964 yılı Hac yolculuğu sırasında şahit olduğu manzara ve akabinde İslâm ülkelerinin önde gelen devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerdir. Ehl-i Sünnet anlayışı ile Malcolm siyah bir tanrı tasavvuru fikrini değiştirmiş, yerine bütün insanları yaratan bir ve tek olan, şekil ve renkten uzak bir yaratıcı düşüncesine sahip olmuştur. Malcolm X’in artık ırkçılık yapmayarak beyaz şeytan düşüncesinin yerine, beyaz insan söylemini benimsediğini görmekteyiz. Hac seyahatinden sonra hicret fikrinden vazgeçecektir. Amerika’daki beyaz insanların da İslâm dinini tercih ettiklerinde beraber ve barış içerisinde yaşayabileceklerini düşünmüştür. Bunun için Amerika’ya döndüğünde İslâmiyet’i yaymak için beyazlar arasında da tebliğ faaliyetlerine hız vermiştir.

⁹⁰ X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 68.

⁹¹ Altındağ, *Malcolm X Son Söyleşi*, 158.

⁹² X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 180.

⁹³ Fikriyat, “Malcolm X’ ten Mektup: Türkiye ile İlgili Propagandalar Yalan”, (Erişim 12 Kasım 2024).

⁹⁴ X, *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*, çev. Sena Çalkın, 269.

“Little” soyadının hiçbir yaratıcıyı kabul etmeyen ateist bir düşünce yapısına sahip olduğu dönemi, “X” soyadının Nation of Islam üyeliği sırasında bu teşkilatın öğretisi arasında yer alan siyah peygamber ve tanrı düşüncesi ile siyah milliyetçiliğini yansıttığı dönemi ve son olarak da Ehl-i Sünnet anlayışını benimsemesinin bir göstergesi olarak ismini tamamen değiştirdiği “el-Hacc Malik el-Shabazz” ismi de tevhit düşüncesinin şekillendirdiği, İslâm kardeşliği etrafında fikirlerini oluşturduğu safhayı yansıtmaları bakımından önemlidir.

İlkelerinden taviz vermeyen bir kişiliğe sahip olan Malcolm X, tüm dünyada İslâmiyet’i yaymak için kendisini görevli hissetmiştir. Müslümanların müntesibi oldukları dini, hayata geçirme noktasında eksiklerini görüp, dinin yaşamı şekillendirmesinin zorunluluğu ve bağlı oldukları İslâm dinine göre yaşam biçiminin değişmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bu değişimin sadece yaşam biçimiyle sınırlı kalmamasını ekonomik alandan siyasi alana kadar değişimin gelişimle devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Siyasi anlamda Müslümanların temsil edilmesi ve siyasi anlaşmazlıkların giderilerek kolektif bilinç ve aidiyet duygusu içerisinde kardeşlik düşüncesinin ön plana çıkarıldığı, birleştirici etkisi olan İslâmiyet etrafında Dünya İslâm Birliği’nin kurulmasının zorunlu olduğu düşüncesi Malcolm X’te oluşmuştur.

Malcolm X, Müslüman ülkelerin başta sosyo-ekonomik açıdan olmak üzere birçok açıdan kendilerini geliştirmesini, her anlamda tam bağımsızlığın sağlanarak toplumun refah seviyesinin artmasını arzuluyordu. Modernleşen dünyanın zihnî olarak kavrayabileceği yeni bir imaj oluşturmak gerekmektedir. Ancak bu maddi ilerleyişle birlikte ahlakî bozulmanın din eğitimiyle önüne geçilmesi sağlanarak, maddî ve manevî olarak toplumun dengeli bir şekilde istenilen refah seviyesine getirilmesi amaçlanmaktadır. Malcolm X’in din anlayışına baktığımızda sadece toplumsal ahlakî seviyenin yükselmesinin yeterli olmayacağını savunarak ekonomik anlamda pasif değil üretken bir Müslüman toplumun oluşması hedeflenmiştir. Müslümanlara ait pazar yerlerinin kurularak ekonomisi güçlü, dışa bağımlı olmayan bir toplumun kendi ayakları üzerinde durabileceğini, Müslümanların ancak bu şekilde kitlesel bir güç haline gelebileceklerini öngörmüş, görüşlerini bu yönde şekillendirmiştir.

Kadınlar ne kadar bilinçli olursa bir o kadar da ahlaklı çocuklar yetiştirip, toplumun temelindeki aile kurumunun böylelikle sağlam temeller üzerine inşa edilmesi düşünülmüştür. Malcolm X, toplumun yarısını kadınların oluşturduğunun, diğer yarısını da kadınların yetiştirdiğinin farkındalığı ile hareket etmiştir. Bunun için dinimize ait temel değerlerin öğretilmesi, toplumun ahlakını bozan kötülüklerden kurtulabilmesi, gerekli manevî gücün oluşabilmesi için Müslüman Cami Teşkilatını faaliyete geçirmiştir. Müslümanların toplumsal refah paylarının düşük olması sebebiyle Batı’nın üstünlüğü karşısında çaresiz kalıp çalışmak ve teknolojik olarak ilerlemek yerine, Batı’ya her şeyiyle özenmenin bilimsel gelişmeleri takip etmek olmadığını ifade etmiştir.

Malcolm X’in cihat anlayışında savaş ile mücadele ikinci plandadır. Toplumun dizayn edilmesinde etkili olan hususun din olduğu fikrini benimsediğinden, ilk olarak zihnî ve psikolojik mücadeleyi gerçekleştirmek istemiştir. Bunu gerçekleştirdikten sonra da Haçlı savaşları sırasında atalarının diğer Müslümanlarla birlikte Hristiyanlara karşı savaşarak bu savaşı kazandıkları, aynı şekilde Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde hareket ederek, yeniden oluşan bu Haçlı ittifakına karşı zafer kazanılacağına vurgusu yapılmıştır.

Malcolm X'in Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını seçmesiyle birlikte entelektüel düşünce yapısında meydana gelen değişim ve gelişimlerin bazı çalışmalarda göz ardı edildiği görülmektedir. Bazı kaynaklar onu insan hakları savunucusu bir aktivist olarak gösterirken, bazı kaynaklar ise ırkçılık yapan bir Afro-Amerikalı olarak göstermektedir. Bu durum ülkemiz için de geçerlilik arz etmektedir. Halbuki Malcolm X 1964 yılı öncesinde Müslüman olmuş, 1964 yılında Hac yolculuğu sırasında Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını benimsemesiyle yaşadığı dinî değişim ve gelişimler neticesinde beyaz insan söylemiyle ırkçılık düşüncesinden vazgeçmesine rağmen, Amerika'da Ehl-i Sünnet İslâm anlayışını tebliğ etmeye başladığında bazı güçler tarafından hedef alınarak şehit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ablak, Mustafa. *Amerika'nın Karanlık Tarihi ve Malcolm X*. İstanbul: Erkam Yayınları, I. Basım, 2019.
- Algar, Hamid. "Elijah Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2005, 11/49-50.
- Altındağ, Kerem. *Malcolm X ile Son Söyleşi*. İstanbul: Teklif Yayınları, I. Basım, 2018.
- Amar, Paul-Prashad, Vijay. *Arap Baharı'ndan Kesitler Yeni Orta Doğu'yu Anlamak*. Çev. Ömer Can Furtun - Seyit Ümmetoğlu - Yankı Deniz Tan. İstanbul: İntifada Yayınları, I. Basım, 2014.
- Atalay, Mehmet, "Malcolm X: A Martyr of A Psychological Armageddon", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, sayı: 11-12, 2011, ss. 133-150.
- Atatüre, Süha. *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*. İstanbul: Beta Yayınları, II. Basım, 2017.
- Banaz, Şaban. "Türkiye'de Radikal İslamcı Oluşumlar" *İslami İlimlerde Araştırmalar I*, Ankara: Sonçağ Yayınları, 2023, 1-74.
- Başaran, Mehmet Ali. *Kelebek ve Arı*. İstanbul: Genç Çıra Yayınları, I. Basım, 2019.
- Berger, Peter L.- Luckmann, Thomas. *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Çev. Vefa Saygın Öğütle. İstanbul: Atıf Yayınları, I. Basım, 2018.
- Bishku-Aykol Jeffrey Howard. "Türk İslâmcıları Arasında Malcolm X 'in Siyasi Bir Sembol Olarak Yayılımı". Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2020.
- Biyografi Info, "Elijah Muhammed Biyografisi", Erişim 10 Kasım 2024. <https://www.biyografi.info/kisi/elijah-muhammed>
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslâmi Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, I. Basım, 2016.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, V. Basım, 2018.
- Cebeci, Osman. *Mehmet Akif Ersoy'un İslâmcılıkla İlişkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cemal, Hâkim. *Ölümden Dönüş Malcolm X ve Ben*. Çev. Mehmet Burak. İstanbul: Bürde Yayınları, I. Basım, 1984.
- Connerton, Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar*. Çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, II. Basım, 2014.
- Coşkun, Nagihan (ed.). *Kırk Bakışta Malcolm X*. İstanbul: Kırklar Kulübü Yayınları, I. Basım, 2019.

- Çetindağ, Oğuz Kaan. “*Malcolm X’in Mart 1964 ve Şubat 1965 arası dönemde Sivil Haklar Hareketini Uluslararasılaştırma Çabası*”. Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- De Tocqueville, Alexis. *Amerika’da Demokrasi*. Çev. Seçkin Sert Demir Özdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, I. Basım, 2016.
- Deri, Mehmet. *Türkiye’de Azınlıklar ve Azınlık Okulları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, I. Basım, 2009.
- Eliade, Mircea. *Arayış*. Çev. Cem Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları, I. Basım, 2017.
- Emanet, Cemal. “Yarrow Mamout (1707/1736-1823)”. Abdpst. (03 Ekim 2017). <https://www.abdpst.com/yazarlar/dr-celal-emanet/yarrow-mamout-1707-1736-1823/391017>
- Erinç, Sırrı, “Amerika Birleşik Devletleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1991, 3/47-53.
- Erkilet, Alev. *Orta Doğu’da Modernleşme ve İslâmi Hareketler*. İstanbul: Büyüyen ay Yayınları, VII. Basım, 2017.
- Euro News. “*Amerikan Tarihinde İlk Müslüman Köle Ömer İbni Said’in Anıları Gün Yüzüne Çıktı*”. Erişim 12 Haziran 2024. <https://tr.euronews.com/2019/01/21/amerikan-tarihindeki-en-egitimli-musulman-kolenin-anilari-gun-yuzune-cikti>
- Fikir Kazanı. “*Elijah Muhammed, Malcolm X ve Muhammed Ali*”. Erişim 5 Kasım 2024. <https://fikirkazani.com/2017/02/09/elijah-muhammed-malcolm-x-ve-muhammed-ali/>
- Fikriyat. “*Malcolm X’ten Mektup: Türkiye ile İlgili Propagandalar Yalan*”. (12 Kasım 2024). <https://www.fikriyat.com/biyografi/2018/02/21/malcolm-xten-mektup-turkiye-ile-ilgili-propagandalar-yalan>
- Fiske, John. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev. Süleyman İrvan. Ankara: Pharmakon Yayınları, III. Basım, 2017.
- Fromm, Erich. *Özgürlükten Kaçış*. Çev. Şemsa Yeğîn, İstanbul: Say Yayınları, III. Basım, 2017.
- Garaudy, Roger - Bercavi Faik. *İslâmiyet ve Sosyalizm*. Çev. Hasan Erdem. İstanbul: Rebeze Yayınları, I. Basım, 2017.
- Genç Müslümanlar. “*Amerika’ya İslâm’ı Götüren 6 Afrikalı Müslüman*”. Erişim 11 Kasım 2024. <https://gencmuslumanlar.com/amerikaya-İslâmi-goturen-6-afrikali-musulman/>
- Gürbüz, Mesut. *Malcolm X: Baştan Sona Bir Hayat*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, I. Basım, 2018.
- Haley, Alex. *Malcolm X*. Çev. Yaşar Kaplan. İstanbul: İnsan Yayınları, XI. Basım, 2019.
- Hamilton, Anthony. *Aktivistler İçin Rehber Malcolm X*. Çev. Canan Şahin. İstanbul: Z Yayınları, I. Basım, 2016.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VIII. Basım, 2010.
- İbn Haldun. *Mukaddime I*. Çev. Sevim Belli. Ankara: Onur Yayınları, II. Basım, 2014.
- Kıpramaz, Ümmühan Kevser. “*Siyonist Mantık*”. Mecra. Erişim 21 Şubat 2024. <https://www.gzt.com/mecra/siyonist-mantik-3774645>
- Komisyon. *Kur’an Yolu Meali*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Köse, Ali. *Malcolm X. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ağustos 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/malcolm-x>
- Kutlu, Sönmez. *Çağdaş İslâmi Akımlar ve Sorunları*. İstanbul: Fecr Yayınları, V. Basım, 2018.
- Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*. Çev. Ahmet Çalışkanlar. İstanbul: Mavi çatı Yayınları, II. Basım, 2018.

- Lewis, Bernard. *İslâm'ın Siyasal Söylemi*. Çev. Ünsal Oskay. İstanbul: Phoenix Yayınları, II. Basım, 2011.
- Malcolm X *Köklerimiz Afro-Amerikalıların Tarihi*. Çev. Ahmet Kot. İstanbul: Beyan Yayınları, I. Basım, 2017.
- Marable, Manning. *Malcolm X Arayışlarla Dolu Bir Hayat*. Çev. Orhan Düz. İstanbul: İthaki Yayınları, II. Basım, 2014.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. Çev. Okan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, VII. Basım, 2018.
- Mepa News. "Elijah Muhammed Kimdir?", Erişim 10 Kasım 2024. <https://www.mepanews.com/elijah-muhammed-kimdir-470h.htm>
- Nafi, Beşir Muhammed. *İslâmcılık*. Çev. Burhanuddin Aldiyai. İstanbul: Yarın Yayınları, I. Basım, 2012.
- Özbadem, Ferhat. *Malcolm X*. İstanbul: Sude Yayınları, VI. Basım, 2019.
- Özcan, Azmi. "İslâmcılık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/islamcilik#2-ikinci-mesrutiyet>
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ağustos 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/ahmet-ozel>
- Özler, Buğra (ed.). *Amerika'ya Meydan Okurken Malcolm X*, çev. Buğra Özler. İstanbul: Pınar Yayınları, III. Basım, 2019.
- Özler, Buğra (ed.). *Biraz Aksiyon Rahat Durmayacağız Malcolm X*. Çev. Buğra Özler. İstanbul: Pınar Yayınları, III. Basım, 2019.
- Perspektif. "İrkçilikle Mücadele Tarihine Damga Vuran Malcolm X'in Yaşamı ve Ölümü". Erişim 3 Kasım 2024. <https://perspektif.eu/2021/02/21/malcolm-x-yasami-ve-olumu/>
- Platform. "Nation of Islam". Erişim 2 Kasım 2024. <https://platform.ilke.org.tr/hareket/İslâm-milleti->
- Roberts, Randy – Smith, Johnn. *Kan Kardeşler Muhammed Ali ve Malcolm X'in Tehlikeli Dostluğu*. Çev. Müge Atalay Bayyurt. İstanbul: Timaş Yayınları, III. Basım, 2019.
- Samuri Raşid, "İslâmî Açından Malcolm X'in Hayatı", çeviren Kenan Arpacı, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 1993, cilt: I, sayı: 1, 1993, ss. 71-82.
- Sabah. "Elijah Muhammed kimdir?", Erişim 10 Kasım 2024. <https://www.sabah.com.tr/sozluk/biyografi/elijah-muhammed-kimdir>
- Sediyani, İbrahim. *Siyah Devrim*. İstanbul: Parafiks Yayınları, I. Basım, 2015.
- Seyrek, Ahmet (ed.). *Malcolm X*. İstanbul: Mavi Çatı Yayınları, II. Basım, 2019.
- Shabazz, Ilyasah - Kekla, Magoon. *X*. Çev. Emre Bekman. İstanbul: Ketebe Yayınları, I. Basım, 2019.
- Study İslâm. "Siyah Müslümanlar 1. Bu Akımın Geçmişi Louis Farrakhan". Erişim 15 Temmuz 2014. <https://www.study-İslâm.org/turkce/carmih-ve-hilal/6-ek-siyah-musulmanlar>
- Suffagah. "Amerikalı ilk Müslümân Âlim: Bilali Muhammed". Erişim 25 Ağustos 2024. <https://suffagah.com/amerikalı-ilk-musulman-alim-bilali-muhammed>
- Şehristani. *Milel ve Nihal*. Çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayınları, IV. Basım, 2017.
- Şentürk, Recep - Canatan, Kadir. "İrkçilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, , 1999, 19/124-131.
- Şentürk, Recep. *Çağa İz Bırakan Önderler*. İstanbul: İlke Yayınları, XV. Basım, 2019.
- Taşer İhsan, Algar Hamid. "Amerika Birleşik Devletleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Ağustos 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/amerika-birlesik-devletleri#2-ulkede-İslâmiyet>

- Uğurlu, Ökkeş. *Ben Malcolm X*. İstanbul: Kutlu Yayınları, I. Basım, 2019.
- Watt, W. Montgomery. *İslâmi Hareketler ve Modernlik*. Çev: Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, III. Basım, 2016.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Göksu Birol. Ankara: Dorlion Yayınları, I. Basım, 2016.
- X, Malcolm. *Hac Yolunda 1964 Günlükleri*. Çev. Sena Çalkın. İstanbul: Ekin Yayınları, I. Basım, 2019.
- Yavuz Yılmaz, Yusuf, *Malcolm X Tavsiyeler*, İstanbul: Fıtrat Yayınları, I. Basım, 2019.
- Yeni Şafak. “*Mekanikçi Yakub, Elijah Muhammed ve Malcolm X*”. Erişim 5 Kasım 2024. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/muhammed-berdibek/mechanikci-yakub-elijah-muhammed-ve-malcolm-x-2040082>
- Yıldırım, Ali. Wallace Deen Muhammed: Siyah Müslüman Lider. İstanbul: KDY Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Elif Zeynep. “*Amerika’da İslâm’ın Serüveni ve İhtida Hareketleri*”. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Sanatları ve Tarihi Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Young, Andrew. *Malcolm X Eylemin Öteki Yüzü*. Çev. S. Tekin. İstanbul: Kardelen Yayınları, VI. Basım, 2015.
- Zinn, Howard. *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi (1492’den Günümüze)*. Çev. Sevinç Sayan Özer. İstanbul: İmge Yayıncılık, II. Basım, 2018.